

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО І РИТУАЛІ: ПРИСЯГИ ЧАРЛЬЗА ІІІ

CONSTITUTIONAL LAW AND RITUAL: THE OATHS OF CHARLES III

**Кравчук О.О., д.ю.н., професор,
суддя**

*Вищий антикорупційний суд,
професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Георгія Сікорського»*

**Осташук І.Б., д.філос.н., професор,
завідувач кафедри філософії та релігієзнавства**
Київський університет імені Бориса Грінченка

Проаналізовані присяги Короля Чарльза ІІІ як важливий елемент легітимізації влади глави держави у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії та приклад поєднання права й ритуалу в контексті суспільних відносин. Конституційна процедура вступу монарха на посаду є довготривалою – офіційні церемоніали легітимізації влади включають кілька етапів і займають декілька місяців. Король складає 4 присяги: 1) неофіційна Декларація, що проголошується на першому засіданні Таємної ради; 2) присяга щодо безпеки Церкви Шотландії (Шотландська присяга); 3) Декларація Вступу; 4) Коронаційна присяга.

Король Чарльз ІІІ проголосив неофіційну Декларацію та Шотландську присягу, і був офіційно проголошений новим Королем 10 вересня 2022 р. на першому засіданні Таємної ради. Церемонію коронації, під час якої Король склав дві присяги – Коронаційну присягу та Декларацію про вступ, було проведено 6 травня 2023 року.

Королівські присяги відтворюють низку базових правових цінностей, на яких має ґрунтуватися добре правління глави держави. Всі вони згадують закони – акти, прийняті Парламентом. Основою першої присяги нового Короля (неофіційної, особистої Декларації) було проголошення ним зобов'язання керуватись при виконанні своїх обов'язків порадою парламентів народів і територій, монархом яких він є.

Присяга щодо безпеки Церкви Шотландії також згадує про юридичні питання: про приписаний конкретним законом (актом парламенту) обов'язок монарха підтримувати привілеї відповідної Церкви. Суворе виконання сувереном покладеного давнім (але чинним) законом обов'язку підкреслює наступність влади і те, що вона ґрунтується на законах.

Взяття Сувереном на себе обов'язку управління народами на основі законів та звичаїв і реалізація закону й справедливості – яскраво виділяються в Коронаційній присязі (з них розпочинається ця присяга). Коронація є особливою літургією Церкви Англії, в якій збережені всі частини давнього богослужіння легітимізації влади монарха та наділені змістом біблійного символізму через усталену в середні віки форму складання присяги.

Ключові слова: Чарльз ІІІ, коронація, інавгурація, прокламація, Таємна рада, Декларація вступу, британська монархія, наслідування, Коронаційна присяга, присяга, ритуал, символ.

The oaths of King Charles III as an important element of legitimizing the power of the head of state in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and as an example of combination of law and ritual in the context of social relations are considered in the article. The constitutional procedure for the accession of the monarch to office is long-term. Official ceremonies of legitimization of power include several stages, they last several months. The king takes 4 oaths: 1) an unofficial Declaration announced at the first meeting of the Privy Council; 2) Oath Relating to the Security of the Church of Scotland; 3) Declaration of Admission; 4) Coronation oath.

King Charles III declared an unofficial Declaration and took the Oath Relating to the Security of the Church of Scotland, and was officially proclaimed as new King on 10 September 2022, at the first meeting of the Privy Council. The coronation ceremony, during which the King took two oaths – the Coronation Oath and the Accession Declaration Oath – was held on 6 May 2023.

Royal oaths reproduce a number of basic legal values on which the good governance of the head of state must be based. All of them mention laws – acts adopted by the Parliament. The basis of the new King's first oath (an unofficial, personal Declaration) was his declaration of an obligation to be guided in the performance of his duties by the counsel of the elected parliaments of the peoples and territories of which he is the monarch.

The Oath Relating to the Security of the Church of Scotland also mentions legal issues: the monarch's duty to uphold the privileges of the Church, assigned by a specific law (act of Parliament). The sovereign's strict fulfillment of the obligation imposed by the ancient (but valid) law emphasizes the continuity of power and the fact that it is based on laws.

The Sovereign's promise to govern the peoples on the basis of statutes and customs and the implementation of law and justice are clearly highlighted in the coronation oath (this oath begins with them). The coronation is a special liturgy of the Church of England, in which all parts of the ancient service of legitimizing the power of the monarch are preserved and endowed with the content of biblical symbolism through the form of taking an oath established in the Middle Ages.

Key words: Charles III, coronation, inauguration, proclamation, Privy Council, Accession Declaration, British monarchy, succession, Coronation oath, oath, ritual, symbol.

Коронація та Коронаційна присяга нового суверена Великої Британії Чарльза ІІІ відбулася в храмі у Вестмінстерському абатстві (англ. *the Abbey Church of Westminster*) у Лондоні 6 травня 2023 р. До її проведення була прикута особлива увага не тільки у Сполученому Королівстві та державі Співдружності, але й у всьому світі, оскільки така виняткова подія відбувається один раз на кілька десятиліть. Повнота дотримання форми давнього літургійного обряду виразно маніфестувала високі ідеали служіння монарха та його єдності з народом як запоруки спадкоємності влади й вимоги непорушності засад громадянського суспільства в Сполученому Королівстві.

Особлива підтримка України з боку британського народу й уряду після повномасштабного російського

вторгнення виражається і через особисту заангажованість королівської родини як репрезентанта нації. Наприклад: 30 листопада 2022 р. Король Чарльз ІІІ відкрив Центр підтримки українських біженців у греко-католицькому соборі Втечі до Єгипту¹ в Лондоні [2], а 20 лютого 2023 р. побував на навчанні українських військовослужбовців у графстві Вільтшир [3]. У зближенні двох народів – британського й українського – важливе взаємне пізнання культури, соціальних інститутів, зокрема монархії, яка часто у загальній суспільній opinio opinata вуаллю таємничості.

¹ Собор Втечі до Єгипту (Лондон) – катедральний храм Лондонської єпархії Пресвятої Родина УГКЦ (англ. *Eparchy of Holy Family of London*), що охоплює українців греко-католиків Великої Британії [1], а після 24 лютого 2022 р. опікується вимушеними переселенцями з України, намагаючись допомогти інтегруватися в нових умовах життя.

Вважаємо, що для поглиблення спільної співпраці українців та британців повинно бути глибше двостороннє розуміння, в чому і полягає актуальність нашого запропонованого дослідження, яке присвячене, з одного боку, розкриттю ефектного візуального державного церемоніалу, а з іншого, – комплексному науковому поясненню важливого складника культури й традиції державності, що пройшла тисячолітню історію та становить самобутній феномен у сучасному світі, адже такого складного офіційного ритуалу вступу на посаду глави держави немає у жодній країні, зокрема й тих, де формою правління є конституційна монархія.

У нашій статті маємо за мету проаналізувати присяги Короля Чарльза III як важливий елемент легітимізації влади глави держави у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії та приклад поєднання приписів конституційного права й ритуалу в регулюванні суспільних відносин.

Джерельною базою репрезентованої публікації є наші попередні праці, в яких досліджуються присяги, зокрема британського монарха, а також розвідки Ніка Спенсера й Ніколаса Діксона, Рована Вільямса, Роберта Хазелла і Боба Морріса.

Британський монарх складає одну традиційну і три нормативні присяги, а саме: 1) традиційна (не передбачена законодавством) особиста Декларація на першому засіданні Таємної ради; 2) Присяга щодо безпеки Церкви Шотландії (Шотландська присяга); 3) Декларація про вступ; 4) Коронаційна Присяга [4, с. 84]. У цій статті проаналізуємо кожну з перелічених присяг Короля Чарльза III.

Протягом 24 годин після смерті глави держави парламент скликається для того, щоб парламентарі склали нові присяги вірності [5, р. VI]. Визначений та затверджений комплекс заходів після смерті суверена та прийняття влади новим монархом окреслюється словом “*demise*” [5, р. 6].

Прокламація нового монарха проводиться на засіданні Таємної ради – одного з найстаріших історичних органів влади Сполученого Королівства, покликаною забезпечити узгодженість дій інших органів та наступність державної влади. Прокламація відбувається невідкладно після смерті попереднього монарха – як правило, наступного дня. Прокламація – це перша частина засідання Таємної ради, яка в цій ролі також має назву Рада зі вступу (англ. *Accession Council*), на якій новий монарх не присутній. Як правило, одразу після першої – йде друга частина засідання Таємної ради (Ради зі вступу), на якій присутній вже новий монарх і на якій відбувається складання перших двох присяг – особистої (не регламентованої законодавством) Декларації та Шотландської Присяги (ця друга частина вважається першим засіданням Таємної ради вже нового Короля) [6].

Попередній монарх – Королева Єлизавета II – на момент смерті її батька Георга VI перебувала в Кенії, тому перша частина церемонії прокламації на засіданні Таємної ради розпочалася в день смерті Короля (6 лютого 1952 р.), а друга частина – була проведена після повернення нової Королеви до Лондона (8 лютого 1952 р.) [6]. Церемонія Прокламації Єлизавети II в 1952 р. була закритою.

Прокламація нового Короля Сполученого Королівства Чарльза III 10 вересня 2022 р. вперше в історії була публічною і транслювалася в прямому ефірі, а зараз можна передивитися її повний відеозапис [7]. Присутніми були таємні радники, діючі та колишні міністри, прем’єр-міністри, вище духовенство Церкви Англії. На початку зібрання лідер Палати Громад Парламенту – депутат від консервативної партії Пенні Модонт, яку за кілька днів до цього Прем’єр-Міністр Ліз Трасс призначила Лордом-Президентом Таємної ради, зачитала коротке повідомлення про смерть Єлизавети II. Сам новий монарх не був присутній у залі, де зачитувалася офіційна Прокламація його правління, яке, щоправда, почалося з моменту смерті Єлизавети II, тобто з 8-го вересня 2022 р., проте

офіційні церемоніали легітимізації влади включають кілька етапів, один із яких є описаний щойно. Прокламацію зачитав представник Таємної ради (англ. *the Clerk of the Accession Council*) Річард Тілбрук, закінчуючи її словами «Боже, бережи Короля» (англ. *God Save the King*) – і цей самий вигук вголос повторили всі присутні члени Таємної ради. Зачитану прокламацію першими підписали принц Уельський Вільям (спадкоємець британського трону), королева-консорт Каміла, лорд-президент Таємної ради, прем’єр-міністр Ліз Трасс, архієпископи Кентерберійський та Йоркський і кілька посадовців. Також були проголошені необхідні офіційні розпорядження Таємної ради – щодо офіційного проголошення на площах міст і публікації Прокламації Короля Чарльза III в пресі. Усі члени Таємної ради були запрошені підписати Прокламацію нового Короля дещо пізніше – після проголошення особистої Декларації Чарльзом III та складання ним Шотландської Присяги. Це відбувалося в іншій залі – Тронній, де на підвищенні було розміщено трон (з ініціалами спочилої Королеви – *E II R*) як один із символів влади, щоправда монарх лише стояв перед ним, а не сидів.

12 вересня проголошений і підписаний текст Прокламації Чарльза III було надруковано в *The London Gazette*, де вказувалося, що після того, як «Всемогутній Бог зволив покликати до Свого Милосердя нашу спочилу Суверенну Пані Королеву Єлизавету Другу Блаженної та Славної пам’яті, з Упокоєнням якої Корона Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії єдино та за правом перейшла Принцові Чарльзу Філіпу Артуру Джорджу²», який посів трон глави держави як Чарльз III – «Божою милістю Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії й інших його Королівств і Територій Король, Глава Співдружності, Захисник Віри» [8].

На другій частині засідання Таємної ради 10 вересня 2022 р. в Тронній залі суверен проголосив Декларацію, в якій, зокрема, на початку згадав блаженної пам’яті спочилу Королеву з молитовним сподіванням про милосердя Боже для її душі. У проголошеній перед Таємною радою Декларації були такі слова, що мають характер присяги: «Я щосили намагатимусь дотримуватися надихаючого прикладу, який отримав у підтримці конституційного правління, і буду прагнути до миру, злагоди й процвітання народів цих Островів та Королівств і Територій Співдружності по всьому світу. З цією метою я знаю, що підтримкою мені будуть прихильність і відданість народів, Суверену яких мене покликано бути, і що при виконанні цих обов’язків я буду керуватися порою їхніх обраних парламентарів. <...> Я користуюся цією нагодою, щоб підтвердити свої бажання й намір продовжувати традицію передачі спадкових доходів, зокрема Власності Корони, Моєму Уряду на благо всіх, в обмін на Грант Суверена (англ. *the Sovereign Grant*), який підтримує Мої офіційні обов’язки як Глави Держави і Глави Нації. Виконуючи важке завдання, яке було покладено на мене і якому я тепер присвячую те, що залишилося в моєму житті, я молюся про керівництво та допомогу Всемогутнього Бога»³ [9].

Складання Шотландської Присяги нового суверена відбувалося одразу після проголошення Декларації. Розпочавши словами: «Я розумію, що закон вимагає, щоби я при вступі до Корони прийняв і підписав Присягу щодо безпеки Церкви Шотландії, я готовий зробити це при цій першій можливості», Король виголосив Шотландську Присягу, стоячи за трибуною та піднявши праву руку вгору, тримаючи на рівні ділянки серця невеликого формату Біблію в темно-синій палітурці [10] – як засвідчення

² У нашому перекладі ми зберегли правопис великих літер – відповідно до англійського оригіналу, в якому таким чином підкреслено повагу до спочилої Єлизавети II та проголошеного Короля Чарльза III.

³ У нашому авторському перекладі збережено високий стиль правопису з великої літери в означенні особи монарха чи понять політичної системи Великої Британії.

своїх слів перед Богом. Імовірно, це було видання Біблії короля Якова (англ. *The King James Version (KJV)*), also *the King James Bible (KJB)*), яка є офіційним перекладом для Церкви Англії та займає виняткове місце в розвитку англійської мови й культури. Символізм цього полягає ще й у тому, що король Англії та Шотландії Яків I (1566–1625) був представником шотландської династії Стюартів та першим королем, що об'єднав англійську та шотландську корони (з 1603 р. до смерті в 1625 р.), тому складання присяги на цьому виданні Біблії є підкресленням глибокого історично-культурного зв'язку Англії та Шотландії.

Прочитуємо проголошений текст Шотландської Присяги: «Я, Чарльз Третій, милістю Божою Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та інших Моїх Королівств і Територій, Король, Захисник Віри, щиро обіцяю та клянусь, що буду непорушно підтримувати та зберігати домовленості щодо правдивої протестантської релігії, як це встановлено законами, прийнятими в Шотландії на захист правових вимог, і, зокрема, Актом під назвою «Акт про захист Правління Протестантської Релігії та Пресвітеріанської Церкви», а також Актами, прийнятими Парламентом обох королівств для Союзу обох Королівств разом з Урядом, Служінням, Дисципліною, Правами та Привілеями Церкви Шотландії. Так допоможі мені Боже» [11]. Єлизавета II таку ж присягу (у 2022 р. було вилучено фразу «британських домініонів за морями», що відображає нову політичну реальність) склала в лютому 1952 р. [4, с. 79].

Після цього новий Король підписав за столом два примірники тексту Шотландської присяги великого формату (як документи в попередній століття), а зачитував з аркушів звичайного вигляду. Свої підписи поставили і кілька свідків, першими серед яких були принц Уельський Вільям (спадкоємець британського трону) і королева-консорт Каміла [7]. Під час Присяги щодо безпеки Церкви Шотландії були присутні її представники. Ця Церква є повністю самоврядною: керується на місцевому рівні церковними сесіями (англ. *kirk sessions*), на рівні регіонального округу – пресвітеріями, а на національному рівні – Генеральною асамблеєю. Монарха на Генеральній асамблеї Церкви Шотландії представляє номінований представник (англ. *the Lord High Commissioner*), щоправда, лише як спостерігач [12]. Отже, «суверен Сполученого Королівства до сьогодні своїм авторитетом підтримує національну Церкву Шотландії. Якщо в Церкві Англії суверен є Верховним правителем, відповідно до чого всі основні офіційні релігійні урочистості відбуваються за її обрядом, зокрема і присяга під час коронації, то Церква Шотландії, можна сказати, є другою за важливістю та підтримкою правлячого Британського Дому» [4, с. 80].

Отже, 10 вересня 2022 р. було перше засідання Таємної ради на чолі з Королем Чарльзом III, на якому він проголосив особисту декларацію та Шотландську присягу. Серед приблизно двох сотень присутніх членів Таємної ради в першому ряду були попередні прем'єр-міністри Сполученого Королівства: Борис Джонсон, Тереза Мей, Девід Камерон, Гордон Браун, Тоні Блер та Джон Мейджор. Після складання Шотландської присяги Король публічно схвалив декілька перших розпоряджень, зокрема щодо дозволу подальшого використання державних печаток (до виготовлення нових) і підписав проекти прокламацій про оголошення дня державного похорону спочилої Королеви в якості вихідного.

Після підписання членами Таємної ради Прокламації Короля її було публічно зачитано після звуків фанфар із балкону Монастирського двору (англ. *Friary Court*) Сейнт-Джеймського палацу та для міста Лондон на сходинах Королівської Біржі (англ. *Royal Exchange*), у самому серці британської столиці, представники влади якої були одягнені в історичні мантії з нагрудними знаками. Після оголошення Прокламації з балкону Сейнт-

Джеймського палацу відбувся військовий салют та інші військові почесті.

У цей же день, 10 вересня 2022 р., спікер та деякі (найстарші) депутати і пери склали присягу вірності новому Королю на спеціальному засіданні парламенту. Серед тих, хто її складав, була також Прем'єр-Міністр Ліз Трасс. Слова присяги вірності короні такі: «Я клянусь всемогутнім Богом, що буду вірним і зберігатиму справжню вірність Його Величності Королю Чарльзу, його спадкоємцям і наступникам, згідно закону, так допоможі мені, Боже» [13; 14]. Серед тих, хто присягав, був і архієпископ Кентерберійський Джастін Велбі, що є членом Парламенту (Палати Лордів), і роль якого є однією з ключових у церемоніалах легітимізації влади нового монарха. Це була повторна присяга парламентарів, адже вони склали присягу вірності перед початком своєї законодавчої діяльності, а оскільки обіцяючи вірність Єлизаветі II, вони згадували й її «спадкоємців та наступників», то фактично присягли у вірності й наступному монархові [15].

Присяги, що склалися 10 вересня 2022 р. на початку правління нового Короля, відбувалися під час офіційного періоду жалоби та перед державним похороном Єлизавети II, тому всі посадовці були в траурному одязі. Інститут влади у Сполученому Королівстві побудований таким чином, що легітимізація одного монарха відбувається у часі прощання з попереднім сувереном (за винятком ситуації добровільного зречення від трону). Це виразно показує неперервність традиції інститутів державної влади.

Релігійний аспект символічного завершення легітимізації влади нового глави держави – коронації – проявляється і в тому, що Церква Англії закликала своїх вірних молитися за Короля Чарльза III протягом кількох тижнів, починаючи з неділі Пасхи – 10 квітня 2023 р. На кожен день було запропоновано певні роздуми про суть влади, служіння, основоположних цінностей громадянського суспільства на основі цитат із Біблії чи відомих християнських авторів, а також відповідні молитви за нового монарха та довірений йому народ. Наведемо один із прикладів. 11 квітня 2023 р. було запропоновано рефлексії про служіння на основі тексту Євангелії від Луки: «А Ісус сказав їм: Царі народів панують над ними, а ті, хто володіє ними, зветься добродійцями. Ви ж не так, але більший між вами хай буде як менший, і начальник – як слуга. Хто більший: той, хто сидить, чи той, хто обслуговує? Хіба не той, хто сидить? Я ж серед вас як той, Хто обслуговує» (Лук. 22, 25–27). Після біблійного фрагменту додано роздуми: «Покликання служити є центральним у нашому розумінні монархії. Король Чарльз уже присягнув про це покликання. Виступаючи відразу після смерті своєї матері, Королеви Єлизавети II, він пообіцяв наслідувати взірць служіння з любов'ю, яке вона продемонструвала, в служінні “вірності, поваги та любові”. Коли Король готується до виконання цього завдання на ціле життя, ми розмірковуємо над прикладом Ісуса, Який прийшов не для того, щоб Йому служили, а щоб служити. Ісус показує нам, чого ми всі можемо прагнути: можливість жити для інших, прагнути благополуччя всієї спільноти, вийти за межі власних інтересів до самопожертви». І на завершення додано молитву: «Господи Ісусе Христе, Ти нас повчав: що ми робимо для найменшого з наших братів та сестер, те ми також робимо для Тебе. Дай нам прагнення бути слугами іншим, як Ти був слугою всіх, віддав Своє життя і помер за нас, але Ти живеш і царюєш нині й навіки. Амінь» [16]. Виділення окремого періоду підготовки до коронації зі спеціально підготовленими рефлексіями та молитвами є особливим усвідомленням важливості виконання влади у сприйнятті Церкви Англії. Підкреслимо, що така традиційно консервативна підготовка в цілком світському громадянському суспільстві Великої Британії є виразним підтвердженням того, що постсекулярні

тенденції є сильними в сучасному західному світі. Доповнено, що, мабуть, це єдина християнська Церква, яка так ретельно продумала та організувала духовну підготовку до церемоніалу коронації – як символічного завершення вступу на посаду нового монарха.

Попередня церемонія коронації – коронація Єлизавети II – у Великій Британії відбулася 2 червня 1953 р., тобто рівно через сім десятиліть було здійснено цей же обряд щодо Короля Чарльза III та королеви Каміли.

Коронація британського монарха – це літургійний обряд Церкви Англії, що включає складання Коронаційної Присяги та помазання нового британського суверена. У сучасному глобалізованому світі це – одна зі знакових подій, яка зосередила увагу на собі не тільки з точки зору важливості Сполученого Королівства у світовій політичній системі, але й в аспекті причетності до маєстатичного церемоніалу коронації, який у його християнській формі зберігся лише у Великобританії, а в інших державах із монархічною формою правління інавгурація максимально спрощена та зведена до присяги на вірність народу перед зібранням законодавчого органу.

Сполучене Королівство – «єдина монархія в Європі, що зберегла релігійну – та євхаристійну – коронацію. Це означає дарування Божої благодаті монарху, який помазується святим елеєм, одягає символи влади, приймає омаж та причащається» [5, р. VI]. Британський церемоніал коронації зі складенням урочистої присяги – виразний приклад давньої європейської традиції, сутнісно й формально-зовнішньо близький до церковних і лицарсько-аристократичних ритуалів посвячення: «у своїй основі помазання суверена та одягання літургійних шат, що передусім коронації, пригадує ординацію священника або консекрацію єпископа. Коронація – це призначення для служіння за зразком Ісуса Христа» [5, р. 27].

Порівняння з іншими церемоніалами інавгурації сучасних європейських монархів, зокрема з обов'язковим складанням Присяги, свідчить про те, що у Великобританії ритуал найбільш розлогий та складний. Навіть Святий Престол – як суверенний суб'єкт міжнародного права, що розташований у місті-державі Ватикан, – відмовився від обряду інтронізації та коронації тіарою глави Католицької церкви (по суті – виборного монарха), здійснюючи лише літургію інавгурації нового понтифікату. Католицькі монарші доми мають дуже лаконічну процедуру інавгурації нового глави держави, що включає присягу. Не вдаватимемося в деталі аналізу історії, наприклад, Іспанії, Монако чи Люксембургу, проте, попри більшу ускладненість (у порівнянні з Церквою Англії) ритуалу в латинському обряді Католицької церкви, церемоніали легітимізації нового монарха максимально спрощені та не відбуваються під час літургії. Усі католицькі конституційні монархії втратили багатостолітній церемоніал, який залишився лише в англіканському правлячому домі. Звісно, що можна припускати, що частина британців не помічає і не розуміє цього релігійно-символічного складника, проте механізми дії культурних смислів та мовних концептів [17] значно глибші за зовнішній вимір раціонального пояснення.

Останні роки, коли фізичні сили повільно залишали Єлизавету II, у Великобританії експерти обговорювали можливість окремих змін у тексті присяг нового монарха, проте не йшлося про скасування церемоніалу коронації чи відмови від урочистих присяг, які приписані не тільки традицією, але й законодавством.

Нік Спенсер і Ніколас Діксон у 2015 р. узагальнили актуальні дані про сприйняття у Великій Британії проведення християнського обряду коронації глави держави, зокрема, відповідаючи на запитання, як сприйматимуть це нехристияни або невіруючі, йдучи за логікою, що «християнська церемонія <...> є недоречною для країни зі значною кількістю релігійних меншин, де велика час-

тина людей лише номінально є християнами, а інша значна кількість загалом не сповідує жодної релігійної віри», адже так важлива в історії світської демократичної держави церемонія не може постати як фактор розділення населення. Іншими двома аргументами проти коронації в її історичній формі є такі: вона є застарілим «музейним експонатом» та порожнім, безсенсовим «грандіозним театральним дійством, наповненим музикою і процесіями», а «скіпетри, держави, псалми і писання не мають значення у сучасній ліберальній демократії» [18, р. 10]. Проте соціологічні дані свідчать про те, що в дуже різноманітному за культурними, релігійними, соціальними факторами британському суспільстві в переважаючій більшості простежується «глибока повага до монархії, коронації та їх християнської форми і змісту» [18, р. 27]. Глибше розуміння змісту свідчить про те, що «попри всю свою театральність і колорит, коронація стосується речей, які досі широко цінуються: політичної відповідальності, підзвітності та справедливості» [18, р. 45]. Ритуал коронації «символізує той факт, що моральна легітимність уряду передусім випливає з його вірності принципам чесноти, справедливості та верховенства права, які об'єднують і відображають популярні концепції суспільного блага, а не просто з наслідування розділеної, мінливої і податливої громадської волі. Він символічно втілює в життя ці фундаментальні зобов'язання законності, справедливості та суду, які є актуальними для сучасних британців, і які вони визнають, навіть якщо мова та символіка можуть бути незрозумілими. Він пропонує потужне відчуття безперервності національної історії, допомагаючи поєднати сьогодення з минулим таким чином, щоб допомогти підтримувати послідовну та стабільну оповідь про те, ким ми є. Це кращий варіант для переважаючої більшості британців. Це не стільки периферійний, декоративний елемент (як це вважається) нашої конституції, скільки її концептуальна основа». Автори, що добре розуміють настрої сучасного населення Великої Британії, слушно відзначають також щодо можливої альтернативи секуляризації: «ідея секуляризму як всеохоплюючої, інклюзивної, ціннісно нейтральної ідеології, якої беззаперечно дотримувалися б усі розумні люди, є міфом. Секуляризм, незважаючи на те, що стверджують його прихильники, не є нейтральним, але містить у собі різні, часто приховані, концепції добра» [18, р. 54], що може викликати несприйняття і заперечення людей, зокрема британців, які не дотримуються цього світогляду.

В оновленій після смерті Єлизавети II редакції свого попереднього дослідження Роберт Хазелл і Боб Морріс наголошують на необхідності зміни королівських присяг. Оскільки це очевидно неможливо було зробити до коронації Чарльза III, дослідники вказують на потреби їх реформування до присяг наступного Короля – Вільяма, що нині є спадкоємцем трону [19, р. 6]. Складність змін королівських присяг, підкреслюють вчені, полягає не лише в тому, що вони передбачені законами, а отже, слід вносити зміни до цих законів, але й у тому, що Велика Британія є міжнародною монархією, і Король є главою держави також у 14 інших країнах Співдружності (Король є Главою Співдружності). Отже, інтереси Співдружності необхідно враховувати, в разі будь-яких змін законодавства, що стосується Корони [19, р. 9]. Вище ми детально зупинилися на процедурі Прокламації нового Короля, що відбулася в Лондоні на засіданні Таємної ради. Прокламації Короля відбулися і в інших державах Співдружності, де британський монарх є главою держави, зокрема в Канаді та Австралії [20; 21].

Згідно з Біллем про права, Декларація вступу як присяга складається новим монархом на першому засіданні нового Парламенту або під час коронації (залежно від того, що відбувається раніше) [22]. Єлизавета II складала Декларацію вступу на своєму першому Державному від-

критті Парламенту через 9 місяців після вступу на престол 4 листопада 1952 р. [23].

Оскільки на момент коронації 6 травня 2023 р. першого за час його правління Державного відкриття Парламенту ще не було (воно також заплановано на травень 2023, але вже після коронації), то Чарльз III склав Декларацію вступу як присягу під час коронації. Тобто під час Служби коронації Король склав дві присяги.

Текст Коронаційної присяги визначено Законом про Коронаційну присягу 1688 р. [24]. Відповідно до закону, ця присяга побудована у вигляді діалогу архієпископа та монарха. Як і при коронації Єлизавети II, церемонія складання Коронаційної Присяги Чарльза III була дещо змінена (зокрема, зміни пов'язані з кількістю країн і територій, що згадуються в ній). Також перед складанням Коронаційної Присяги, вочевидь, із метою підкреслення, що Король є не лише главою Церкви, а й Главою Держави, архієпископ коротко підкреслив релігійне різноманіття та релігійну свободу підданих Сполученого Королівства.

Король Чарльз III 6 травня 2023 р. склав Коронаційну Присягу сидячи. До нього підійшов Архієпископ Кентерберійський Джастін Велбі, який, стоячи, задавав питання, а Чарльз III, тримаючи руки на Біблії, відповідав:

Архієпископ: *Ваша Величність, Церква, встановлена законом, про підтримку якої Ви присягатимете, віддана справжньому сповіданню Євангелії і, роблячи це, прагне сприяти створенню середовища, в якому люди всіх релігій і переконань можуть жити вільно. Коронаційна присяга існувала століттями й закріплена законом. Чи Ви бажаєте скласти присягу?*

Король: *Я бажаю.*

Архієпископ: *Ви урочисто обіцяєте і присягаєте керувати народами Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії, а також Вашими володіннями та іншими територіями, що належать і стосуються їх, згідно до їхніх відповідних законів і традицій?*

Король: *Я урочисто обіцяю так діяти.*

Архієпископ: *Будете своєю силою вимагати, щоб Закон і Справедливість, у Милосерді, здійснювалися у всіх Ваших рішеннях?*

Король: *Я буду.*

Архієпископ: *Будете Ви з усіх Ваших сил підтримувати Закони Божі та істинне сповідання Євангелії? Будете Ви з усіх Ваших сил у Сполученому Королівстві підтримувати Протестантську Реформовану Релігію, встановлену законом? Будете Ви підтримувати та зберегти непорушено установлення Церкви Англії, а також доктрину, богослужіння, дисципліну та керівництво відповідно до закону, прийнятого в Англії? І чи збережете Ви Єпископам і Духовенству Англії та Церквам, переданим у їхнє відання, усі відповідні права й привілеї, які належать згідно закону чи належатимуть їм чи комусь із них?*

Король: *Все це обіцяю зробити.*

Далі Король сказав: *Те, що я тут раніше обіцяв, я виконаю і дотримаю. Так допоможи мені Боже, – після цього поцілував Біблію в червоній оправі, на корінці якої були витиснені золотистим кольором ініціали нового суверена та рік – 2023 [25].*

Четверта присяга – Декларація вступу була складена Королем одразу (без жодної перерви) після Коронаційної Присяги. Текст Декларації вступу наразі визначений Актом про декларацію вступу 1910 р. [26]. На відміну від Коронаційної Присяги, ця декларація не була діалогом з архієпископом, а її зачитав Король самотією. Після складання присяг Чарльз III підписав обидві – надалі вони будуть зберігатися як державні архівні документи.

Текст проголошеної Присяги Декларації Вступу є таким: *«Я Чарльз урочисто та щиро в присутності Бога стверджую, засвідчую та заявляю, що я є правовірним протестантом і що я буду, відповідно до дійсного змісту*

законодавчих приписів, які забезпечують протестантське спадкоємство Трону, продовжувати та підтримувати згадані законодавчі приписи мірою моїх сил згідно із законом» [25]. Аналізуючи текст Присяги Декларації Вступу в попередній роботі, ми відзначали, що чинний до 1910 р. попередній текст цієї присяги містив заперечення важливих католицьких постулатів віри та статусу єпископа Риму в християнстві, що було пом'якшено в змінах 1910 р. [4; 27]. Нині між Англіканською Церквою та Ватиканом відбувається активний міжконфесійний діалог. Повідомлялося, що Папа Римський презентував Королю Чарльзу з нагоди його коронації хрест зі святиною – часткою Хреста Господнього, і цей подарунок використовувався під час коронаційної процесії [28]. На коронації був серед гостей кардинал П'єтро Паролін – Державний Секретар Апостольської Столиці, фактично другий в ієрархії Апостольської Столиці, звісно, після Папи Римського. Головний католицький ієрарх Англії й Уельсу архієпископ вестмінстерський кардинал Вінсент Ніколс був одним із християнських лідерів Сполученого Королівства, які благословляли Короля після здійснення коронації.

Одну з ключових ролей під час коронації Короля відіграла лідер Палати Громад Парламенту і Лорд-Президент Тасмної ради Пенні Модонт, яка передавала Королю прикрашений дорогоцінним камінням Жертовний Меч (*Sword of Offering*), який, відповідно до слів архієпископа, має бути для Короля і всіх інших знаком і символом «не суду, а справедливості, не сили, а милосердя» (*“not of judgement, but of justice; not of might, but of mercy”*). «З цим мечем, – надалі каже під час коронації архієпископ, – чинить справедливість, зупиняйте зростання беззаконня». Під час урочистої ходи в процесі коронаційного богослужіння Лорд-Президент Тасмної ради постійно несла перед Королем Державний Меч (*Sword of State*). В обрядах коронації, крім вказаних двох, використовувалися ще три мечі – Меч Реальної Справедливості, Меч Духовної Справедливості і Меч Милосердя [28; 29]. Загалом, у ході Коронаційної Служби неодноразово згадувалися ідеали правової держави – у біблійних читаннях, проповіді архієпископа, молитвах, благословіннях, присягах – справедливості, правосуддя, захист, вільний розвиток.

Церемонія коронації вклучає не тільки присягу (присяги) Короля, але й омаж – присягу вірності суверену, що починається перед присягами монарха й закінчується після них. На початку церемонії відбулося так зване представлення Короля на всі чотири сторони світу – давній обряд, що своїм корінням сягає ще стародавньої історії та символізує визнання народом свого правителя. Король повертається по черзі на чотири сторони, і один із перів (інший на кожен сторону світу) проголошує: *«Я тут представляю вам Короля Чарльза, вашого безсумнівного Короля: тому всі Ви, хто прийшов сьогодні, щоб виконати омаж та службу, чи готові ви зробити це?»* Присутні у відповідь з кожної сторони світу виголошують *“Боже, бережи Короля Чарльза”*, після чого Король робить легкий поклін присутнім. Сам омаж відбувається пізніше – вже після присяг Короля, помазання й вручення регалій (власне, коронації): Короля Архієпископи Кентерберійський та Йоркський, єпископи-асистенти ведуть до зверненого до вівтаря трону, біля якого зібрані вищі державні посадовці, а надалі пері присягають йому. 6 травня 2023 р. йому присягнули окремо Архієпископ Кентерберійський Джастін Велбі, потім спадкоємець Трону – Принц Вельський Вільям (старший син Короля), після чого до присяги вірності були запрошені всі присутні (мають на увазі не лише присутні в храмі, але й інші піддані, по всьому Королівству, що могли брати участь у Службі Коронації при допомозі Інтернету) – від імені всіх Архієпископ зачитав присягу вірності Королю [25].

Отже, після складання Королем присяг відбулося помазання Короля (це таїнство відбулося за спеціальними

ширмами, приховуючи від очей присутніх і камер помазання нового суверена). За ініціативою архієпископа Кентерберійського Джастіна Велбі, який свого часу вивчав у Кембриджі історію і право, було здійснено освячення елею⁴ для коронації в Єрусалимі у Храмі Гробу Господнього з метою підкреслення біблійної традиції помазання правителів і зв'язку зі Святою Землею. Єлей, яким було помазано 6 травня 2023 р. Короля Чарльза III і королеву Камілу, освятили православний Єрусалимський патріарх Теофіл III та англіканський архієпископ у Єрусалимі Хосам Наоум [30]. Хоча Коронаційну Службу служив архієпископ Кентерберійський, у ході коронації шість різних єпископів (представників різних християнських церков) благословляли Короля.

Після помазання Короля відбулося вручення йому королівських регалій, й зокрема, вдягання Корони Святого Едварда (яка використовується лише для коронації – іншими словами, єдиний раз у житті суверен постає в цій короні), в якій Король перебував близько години під час церемонії. Наприкінці богослужіння замість Корони Святого Едварда Король вдягнув Імператорську Державну Корону, яка використовується також під час деяких державних церемоній, зокрема Державного відкриття Парламенту [29]. Після передання регалій Королю, відбулися помазання і коронація королеви Камілли, якій архієпископ вдягнув корону королеви Марії [25].

Отже, після відходу до вічності Королеви Єлизавети II усі мали змогу побачити, що королівські присяги Король Чарльз III складає за всією повнотою церемоніалу. Припускаємо, що знавець мистецтва і релігії новий Суверен Сполученого Королівства особисто високо оцінює значущість символічних обрядів легітимізації влади глави держави, адже репрезентація вищих цінностей у шляхетній формі підносить авторитет і важливість влади монарха – як тієї точки опори, яка непохитна у бурях політичних дискусій та скандалів. І звісно, ми тут не сакралізуємо особу суверена, а масмо на увазі саму цінність корони як центру нації – її історії та майбутнього. Помазання монарха (як і кожного християнина під час хрещення чи священника при рукоположенні) означає те, що йому надається «нове місце в спільноті Божого народу. Це не посадова інструкція та не карт-бланш для влади і привілеїв. Воно створює відносини з Богом та зі спільнотою віри й обіцяє благодать, щоби зробити ці відносини живими та процвітаючими. Служба коронації має багато спільного з рукопокладанням: вона виділяє когось, хто займає положення, мета якого полягає в тому, щоб проявити щось у житті всієї спільноти, і зробити це, передусім, просто перебуваючи там, притримуючись ідеалів і очікувань спільноти <...> Обґрунтування теологічної традиції говорить нам, що священство пов'язане не з успішними чи достойними заслугами людини, а з вірністю своєму положенню заради миру та благополуччя спільноти» [31]. Тут порівняно священство з помазанням монарха, в яких є дещо спільне – покликання до служіння спільноті.

Під час церемонії Коронації були присутні монархи, глави держав. Від України були присутні дружина Президента Олена Зеленська та Прем'єр-Міністр Денис Шмигаль. Основна частина підлоги собору, на якій відбувалася процедура коронації, була вкрита жовтим та блакитним сукном в однаковому співвідношенні (в кольорах Українського Прапора). Букінгемський Палац повідомив, що ці кольори

⁴ Оливкова олія, плоди для якої були зібрані на Оливковій горі в Єрусалимі (місці, що особливо значиме і в Старому, і в Новому Завітах, зокрема пов'язане з царем Давидом та Ісусом Христом) та видавлені недалеко від Вифлієму (міста Давида та народження Христа), за традицією використовується під час ритуалу коронації. Ця нова олія зі Святої Землі була створена з додаванням різних ефірних масел (зокрема кунжутного, трояндового, жасминового, цинамонового, неролієвого, бензоїнового, бурштинового, а також флердоранж) за багато столітнім рецептом елею, яким помазували на правління в 1953 р. Єлизавету II [30]. Про всі перелічені есенції можна написати окреме дослідження в контексті історично-релігійного символізму, що підкреслює Боже благословення та королівську маєстатичність.

були обрані для контрасту з мантиями Короля та Королеви, асоціація ж із барвами Українського прапора – «щасливий збіг». Водночас, багато поважних гостей, вочевидь у підтримку України, під час Служби коронації були вдягнені в жовті й блакитні кольори (наприклад, Перша Леді – дружина Президента США Джилл Байден вдягнула блакитний костюм, а її онука Фіннеган – жовтий) [25; 32].

Висновки. Британський монарх (Король або Королева) набуває повноважень з моменту смерті попереднього суверена. Після смерті Королеви всі державні органи Сполученого Королівства трансформувалися у відповідні органи нового Короля. Водночас конституційна процедура вступу монарха на посаду є довготривалою – офіційні церемоніали легітимізації влади включають кілька етапів і займають декілька місяців. Король або Королева складає чотири присяги: 1) неофіційна Декларація, що проголошується на першому засіданні Таємної ради; 2) присяга щодо безпеки Церкви Шотландії (Шотландська присяга); 3) Декларація Вступу; 4) коронаційна присяга.

Перше засідання Таємної ради (англ. *Privy council*) відбувається найближчими днями після відходу у вічність попереднього монарха, в період трауру, до церемонії похорону, що символізує неперервність державної влади. На першому засіданні Таємної ради, що відбулося 10 вересня 2022 р. (на третій день після кончини Єлизавети II), Король Чарльз III проголосив неофіційну Декларацію та Шотландську Присягу, і був офіційно проголошений новим Королем.

Проголошення (Прокламація) нового Короля не є коронацією; Прокламація – світський конституційний акт, що здійснюється майже одразу після смерті попереднього монарха, підписується членами Таємної ради і оголошується публічно на площах Лондону та інших містах Сполученого Королівства, публікується в офіційній газеті.

Того ж дня, що й засідання Таємної ради, відбулося спеціальне засідання Парламенту, на якому найстарші депутати і пери склали присягу вірності (омаж) Королю. Ця присяга вірності членів парламенту пов'язана саме з проголошенням нового Короля і є для членів парламенту повторною, адже вони раніше вже склали присягу вірності попередньому монарху та його спадкоємця, набуваючи своїх повноважень після виборів. Омаж (присяга вірності) перів й інших підданих передбачається і процедурою коронації.

6 травня 2023 р. було проведено церемонію коронації, під час якої Король склав дві присяги – Коронаційну присягу та Декларацію Вступу. Оскільки коронація відбулася до першого Державного відкриття Парламенту, ці дві присяги склалися одночасно. Якби Державне відкриття Парламенту відбулося раніше коронації, то Декларацію Вступу Король повинен був би скласти саме під час нього.

Королівські присяги відтворюють низку базових правових цінностей, на яких має ґрунтуватися добре правління (англ. *good governance*) глави держави. Всі вони, і навіть релігійні (Шотландська присяга та Декларація вступу), згадують закони – акти, прийняті Парламентом. Основою першої присяги нового Короля (неофіційної, особистої Декларації, текст якої не визначено законодавством, але яка традиційно складається британським монархом, для кожного складається свій окремий текст) – також було проголошення ним зобов'язання керуватись при виконанні своїх обов'язків порадою парламентів народів і територій, монархом яких він є. Це положення віддзеркалює ключову сутність британської монархії як історично першої в світі й найбільш відомої конституційної (обмеженої парламентом) монархії. Ідеали правової держави (справедливість, правосуддя, захист, вільний розвиток) неодноразово підкреслювалися і під час Служби коронації за обрядом Церкви Англії, основні структурні елементи якої та символічні значення сягають глибини тисячолітньої історії та основних християнських цінностей.

Шотландська Присяга (Присяга щодо безпеки Церкви Шотландії), хоча й засвідчує обов'язок підтримувати привілеї церкви Шотландії, що на перший погляд є суто релігійним питанням, – чи не найбільше від інших присяг згадує про юридичні питання: про приписаний не просто законом, а конкретним законом (актом парламенту) обов'язок монарха підтримувати такі привілеї. Прикметно, що відповідний закон, згаданий у присязі, прийнятий ще на початку XVIII ст., зобов'язав усіх наступних британських монархів скласти таку присягу й надавати відповідну підтримку церкві Шотландії. Відповідний обов'язок міститься в основі історичної події створення в XVIII ст. Великої Британії – як союзної держави двох королівств – Англії та Шотландії. Сьогодні, в умовах широко розвинутої демократії і плюралізму в Сполученому Королівстві, цей обов'язок не був забутий як суто історична традиція,

а суворе виконання сувереном покладеного давнім (але чинним) законом обов'язку підкреслює наступність влади і те, що вона ґрунтується на законах. Оскільки решту обов'язкових присяг складає монарх значно пізніше, то Шотландська присяга є першою обов'язковою присягою, яку за законом складає британський суверен.

Взяття Сувереном на себе обов'язку управління народами на основі законів та звичаїв і реалізація закону й справедливості – яскраво виділяються в Коронаційній присязі (з них розпочинається ця присяга), яка є найбільш ефектною та відомою, оскільки здійснюється під час розкішного церемоніалу у храмі Вестмінстерського абатства. Коронація є особливою літургією Церкви Англії, в якій збережені всі частини давнього богослужіння легітимізації влади монарха та наділені змістом біблійного символізму через усталену в середні віки форму складання присяги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лондонська єпархія Пресвятої Родина для українців візантійського обряду. Синод єпископів УГКЦ. <https://synod.ugcc.ua/church-structure/londonska-parhiya-presvyatoy-rodyny-dlya-ukrayntsv-vizantiyskogo-obryadu-23/>
2. King Charles opens London welcome center for Ukrainian refugees. Aleteia. <https://aleteia.org/2022/12/02/king-charles-opens-london-welcome-center-for-ukrainian-refugees/>
3. Король Чарльз III побував на навчаннях українських військових у Британії. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-korol-brytaniya-navchannia-zsu/32279917.html>
4. Кравчук О., Остащук І. Аксиологія присяг британського монарха. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022, Випуск 43, с. 77-86. http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/43_2022/10.pdf
5. Morris, B. Inauguration a New Reign: Planning for Accession and Coronation. London: The Constitution Unit, University College London, 2018. 42 p.
6. The Accession Council. <https://privycouncil.independent.gov.uk/privy-council/the-accession-council/>
7. King Charles III officially proclaimed Britain's new monarch in accession ceremony (2022). ABC News. <https://www.youtube.com/watch?v=2euG5Y3ByZc>
8. The London Gazette, Supplement 63812, Page 2. The Gazette. 12 September 2022. <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/63812/supplement/2>
9. His Majesty The King's Declaration. <https://www.royal.uk/his-majesty-kings-declaration>
10. Charles III swears oath in historic televised proclamation ceremony. BBC. <https://www.youtube.com/watch?v=1fUWacNiuc>
11. His Majesty The King's Oath relating to the Church of Scotland. <https://www.royal.uk/his-majesty-kings-oath-relating-security-church-scotland>
12. King Charles vows to protect the security of the Church of Scotland. The Church of Scotland. <https://www.churchofscotland.org.uk/news-and-events/news/2022/articles/king-charles-vows-to-protect-the-security-of-the-church-of-scotland>
13. Senior MPs take oath of allegiance to King Charles. BBC. <https://www.bbc.com/news/uk-politics-62863194>
14. MPs pledge allegiance to King Charles III, Sky News. <https://www.youtube.com/watch?v=6InXpbU3jNM>
15. MPs and peers retake parliamentary oaths to swear allegiance to King Charles III (2022). The Guardian. <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/sep/10/mps-and-peers-retake-parliamentary-oaths-to-swear-allegiance-to-king-charles-iii>
16. Called to service. Day 2 (2023). The Church of England. <https://view.email.churchofengland.org/?qs=4df4e1a5e639b017275eb515f72d618132bd45b9e3a8b8c744ef35e1fdb80510e1ee12609a5621e051cf009498443d0857b25a8502d0adb8a1939d35d302508066319f42-077dd4d561bd266ca71468d>
17. Кравчук О., Остащук І. Слово «адвокат» у лінгвокультурологічному вимірі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022, Том 33 (72), № 2, Ч. 2. С. 39–44. https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/2_2022/part_2/7.pdf
18. Spencer N., Dixon N. Who wants a Christian Coronation? London: Theos, 2015. 63 p.
19. Hazell R., Morris Bob. Swearing in the New King: the Accession and Coronation Oaths, The Constitution Unit, University College London, 2022, 41 p. https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/sites/constitution_unit/files/197_swearing_in_the_new_king_complete.pdf
20. Accession proclamation ceremony for King Charles III at Rideau Hall – September 10, 2022. Сpac, 10 September, 2022. https://www.youtube.com/watch?v=yu_IBCD038
21. Charles III proclaimed King of Australia. ABC News, 11 September 2022. <https://www.abc.net.au/news/2022-09-11/king-charles-proclaimed-australia-monarch/101427102>
22. Bill of Rights, 1688. <https://www.legislation.gov.uk/aep/WillandMarSess2/1/2/introduction>
23. Accession Declaration of Elizabeth II, 1952. UK Parliament. <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentwork/offices-and-ceremonies/collections/parliament-and-the-queen/elizabeth-ii-accession-declaration/>
24. Coronation Oath Act 1688. <https://www.legislation.gov.uk/aep/WillandMar/1/6/data.pdf>
25. The Coronation of King Charles III and Queen Camilla – BBC World Service, 6th May, 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=tqkdgrHtfwU>
26. Accession Declaration Act 1910 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Edw7and1Geo5/10/29/commentary-c579272>
27. Папа подарував британському королю на коронацію частки Хреста Господнього. CREDO, 27.04.2023. <https://credo.pro/2023/04/344838>
28. The Coronation Regalia. Royal, 09 April 2023. <https://www.royal.uk/coronation-regalia>
29. The Coronation of Their Majesties King Charles III and Queen Camilla, Saturday, 6th May, 2023. Westminster Abbey. <https://www.royal.uk/sites/default/files/documents/2023-05/The%20Coronation%20Order%20of%20Service.pdf>
30. The Consecration of the King's Coronation Oil (2023). The Archbishop of Canterbury, 03/03/2023. <https://www.archbishopofcanterbury.org/news/news-and-statements/consecration-kings-coronation-oil>
31. Williams R. Queen Elizabeth, Servant of God. First Things. https://www.firstthings.com/web-exclusives/2022/09/queen-elizabeth-servant-of-god?fbclid=IwAR348q0_8OGxx6fd6KTubuFLvU271_FQbLjSOp7x4jUwYsWbxFNuuSdXiU
32. Coronation carpet resembles Ukrainian flag in 'happy coincidence'. 6 May 2023 12:32 pm. <https://www.telegraph.co.uk/royal-family/2023/05/06/coronation-carpet-resemble-ukrainian-flag-westminster-abbey/>